

שיעור כללי יישוב הארץ וענין השבועות

כשיעור סיום למסכת כתובות נעסוק בס"ד בענין המחלוקת בין רבי יהודה לרבי זירא על העליה לארץ וענין השבועות של 'השבעת אתכם בנות ירושלים' וההשלכות של סוגיה זו על ענין העליה לארץ ישראל בדורנו.

סוגייתנו

- ראה סוגיית הגמרא כתובות קי: 'ר' זירא הוה קמשתמיט' עד קיא. 'אמר רבי אלעזר כל הדר' ודברי רש"י ותוס' על אתר.
- וראה דברי המהרש"א בחידושי אגדות.
- וראה דברי הפני יהושע והמהרי"ט בסוגיין.
- וראה מהר"ל בחידושי אגדות

מקורות נוספים

- וראה דברי הרמב"ן בענין מצוות יישוב ארץ ישראל.
- וראה דברי הרמב"ם באגרת תימן מה שכתב בענין.
- וראה שו"ת אבני נזר מה שכתב בענין.
- וראה דברי האור שמח בענין רשות האומות.

מהרש"א חידושי אגדות מסכת כתובות דף קיא עמוד א

שלא יעלו ישראל בחומה כו'. ר"ל ודאי דרשות לכל אחד מישראל לעלות לא"י אלא שלא יעלו ביחד ביד חזקה ולבנות להם חומות ירושלים ונחמיה שאמר ונבנה חומת העיר ולא נהיה וגו' ברשות המלך היה כמ"ש שם ואף דברי המלך אשר אמר לי וגו' וטוביה שאל לנחמיה על בנין החומה העל המלך אתם מורדים לא היו יודעים שברשות המלך היה ומיהו בשמעתין צ"ל דאחת שלא ימרדו לאו היינו בנין החומה אלא בדברים אחרים כשהם בגלות:

שלא ירחקו את הקץ כו'. עיין פרש"י. ועוד יש לפרש שלא יהיה בעיניהם הקץ רחוק דהוה ליה כאילו מתיאשין מן הגאולה אלא יהיה בעיניהם זמן הגאולה קרובה כמו שכתוב כי קרובה ישועתי לבא וגו' וק"ל:

פני יהושע מסכת כתובות דף קיא עמוד א

גמרא דאמר רב יהודה כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה שנאמר בבבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם כו' ור' זירא ההוא בכלי שרת הוא דכתיב ור' יהודה כתיב קרא אחרנא השבעתי אתכם כו'. ולכאורה יש לתמוה דהא ר"י גופא לא מייתי קרא דהשבעתי אתכם אלא קרא דבבלה יובאו. ועוד אי מקרא דהשבעתי אתכם מאי שנא בבל משאר ארבע מלכיות שגלו ישראל לשם ובכולה סוגיית משמע דדוקא מבבל לארץ ישראל איכא איסורא משא"כ משאר מקומות שגלו ישראל ליכא למ"ד שאסורין לעלות לארץ ישראל. תו קשיא לי מה שהקשו בתוספות דאף למאי דס"ד מעיקרא למילף מקרא דבבלה יובאו הא בגלות ראשון כתיב ומה שתירצו בתוספות ד"ל דבגלות שני נמי קפיד קרא קשיא יותר א"כ מאי ענין בבל לגלות שני דלא אשכחן שגלו שנית לבבל אלא לשאר ארצות. והנראה לענ"ד ליישב חדא מגו חדא דודאי בלא"ה פשיטא ליה לר"י דעיקר גלות ישראל היה לבבל כדאיתא בפסחים בריש פ' האשה [פ"ז ע"ב] ולכל הטעמים דהתם משמע דעיקר גלות ישראל היה לבבל ומשם עתידין ליגאל בימות המשיח וכדאמרין נמי התם יודע הקדוש ברוך הוא שאין ישראל יכולין לקבל גזירת רומיים עמד והגלה אותם לבבל ולכאורה יש לתמוה דהא ודאי בגלות שני הוגלו לרומי ולשאר אומות אלא על כרחך דרוב ישראל נשאר בבלה שלא עלו כ"א מתי מעט ארבעה ריבוא וכדאיתא נמי להדיא בפ"ק דמגילה [י"ב ע"א] שאמר הקדוש ברוך הוא קובל אני על כורש אני אמרתי יקבץ גלותי והוא אמר מי בכס מכל עמו כו' ופירש שם הרשב"א ז"ל הובא בספר עין יעקב שהוא דרך משל דבאמת כוונת הקדוש ברוך הוא היה שיגאלו כולם ע"י מלך המשיח כשיהיה הזמן והך גאולה דכורש לא היו גאולה כלל כ"א אותן שעלו ברשיון ועדיין היו כפופים ג"כ ומתוך כך יש לי ללמד זכות על אותן שלא עלו עם עזרא שעדיין לא הגיע הזמן והא דאמר ר"ל בפ"ק דיומא [ט' ע"ב] א"ל קא סנינא לכו שלא עליתם כולכם בימי עזרא לאו מימרא פסיקא היא ואגדות חלוקות הן ואין להאריך נחזור לעניננו דלפי"ז עיקר קרא דהשבעתי אתכם אגלות בבל קאי שהם רוב הגולה שהוגלו עפ"י הדיבור דוקא לבבל ופקידה דכורש לא היו גאולה כלל אלא פקידה בעלמא לפי שעה והיינו דכתיב אם תעירו את האהבה עד שתחפץ משמע בשעה שיהיה עת וחפץ לכל מאת המקום אלא לפי שכל זה אינו מוכרח כ"כ לכך מייתי ר' יהודה ראייה מקרא דבבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם ובאמת אף על גב דאכלי שרת קאי אדרבא הוי ראייה יותר דהא חזינן דאותן כלי שרת שהיו בבבל לא חזרו להם לארץ ישראל כשעלו בימי כורש וזה ידוע ומפורסם אלא על כרחך דהא דכתיב ביום פקדי אותם והעליתים והשיבותים אל המקום הזה לא איירי כלל בפקידה דימי כורש דאף פקידה גמורה לא מיקר ויודע ומורה לא לפי"ז ודאי דקרא דהשבעתי אתכם איירי נמי בזמן הזה דלא קרינן עד שתחפץ אלא כשיהיה פקידה גמורה לעתיד שאז ישובו הכלי שרת מבבל וישראל ישובו לאדמתן, כן נראה לי נכון:

חידושי המהר"ט מסכת כתובות דף קיא עמוד א

בבלה יובאו ושם יהיו אף על גב דהאי קרא בגלות ראשון כתיב ויש לומר דבגלות שני נמי קפיד קרא לשון התוספי' ונראה לי דבבל היינו שם מזמן בית ראשון דלא אשכחן שגלו לבבל בחרבן שני וכן משמע מדאמרין בפרק חבית מפני מה חגים שבבל שמחי' שלא היו באות' קללה דכתי' והשבתי כל משושה וכו' אלמי' הם היו שם מגלות ראשון ואילך היה להם לעלות בזמן עזרא ולא עלו כדאמר ליה ריש לקיש לרבה בר חנה אלהא סיניא לכו דכתיב אם חומה היא אם עשיתם עצמכם כחומה שהיו עולים כולם בימי עזרא וכו' ומכיון שלא עלו עדין הם באזהר' זו אבל אם הלכו שם מאותם שעלו אינם במשמע שלא יצאו :

חידושי אגדות למהר"ל כתובות דף קיא עמוד א

שבועות הללו וכו'. פי' כאשר הש"י גזר הגלות על ישראל, והגלות הזה אינו לפי הסדר שראוי להיות בעולם, כי לא תמצא שהאומה יהי' גולה ויהי' יושבים בתוך ארץ אומה אחרת, רק כל אומה ואומה היא תחת רשותה, והש"י גזר הגלות על ישראל והגלות הזה אינו לפי סדר הראוי שיהיה בעולם, ולפיכך היה הש"י גוזר קיום על גלותם. ואם לא היתה הגזירה הזאת על דבר שהוא כנגד הסדר, אין לו קיום כי הסדר גובר עליו. ומפני זה היו ג' שבועות, כלומר ג' גזירות, האחד שלא יהיו בטול אל הגלות עצמו, ולא יהיה תוספת, ולא יהיה לו גרעון, הרי ג' גזירות שבזה הגלות עומד על ענין הראשון. כי מה שלא יעלו בחומה דבר זה הוא שיהיו גורעים הגלות, באשר הגלות הוא הפירוד, והם יעלו בחומה בקבוץ לארץ הרי דבר זה נחשב גרעון לגלות, ושלא ישתעבדו בהם יותר מדאי הוא תוספת גלות, ושלא ימרדו דבר זה נגד הגלות עצמו כאשר ימרדו באומות ולא יקבלו עול שלהם עליהן אין כאן גלות. הרי לך ג' דברים אלו הם עמידת הגלות.

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שכתת העשין מצוה ד

לשממה. והוא אמרו להם (מסעי' לג ורמב"ן שם) והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ. ונכפל כזה העניין במצוה זו במקומות אחרים כאמרו יתב' (דברי' א) באו ורשו את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם ופרט אותה להם במצוה זו כולה בגבוליה ומצריה כמו שאמר ובואו הר האמורי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים וגו'. שלא יניחו ממנה מקום. והראיה שזו מצוה אמרו ית' בענין המרגלים (שם) עלה רש כאשר דבר י"י אלהיך לך אל תירא ואל תחת. ואמר עוד (עקב ט) ובשלוח י"י אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם וכאשר לא אבו לעלות במאמר הזה כתוב ותמרו את פי י"י אלהיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקולו, הוראה שהיתה מצוה לא יעוד והבטחה. וזו היא שהחכמים קורין אותה (סוטה פ"ח מ"ו) מלחמת מצוה. וכך אמרו בגמר סוטה (מד ב) אמר רב יהודה מלחמת יהושע לכבש דברי הכל חובה מלחמת דוד להרווחה דברי הכל רשות. ולשון ספרי (שופטי' יז יד) וירשתה וישבת בה בזכות שתירש תשב. .. אבל הארץ לא ננית אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות. .. נצטוינו אנחנו לבוא בארץ ולכבוש המדינות ולהושיב בה שבטינו. וכן אחרי הכריתנו את העממים הנזכרים אם רצו אחר כן שבטינו לעזוב את הארץ ולכבוש להם את ארץ שנער או את ארץ אשור וזולתם מן המקומות אינם רשאי. שנצטוינו בכיבושה וכישיבתה. ומאמרם מלחמת יהושע לכבש תבין כי המצוה הזו היא בכבוש. וכן אמרו בספרי (ס"פ עקב) כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם נתתי כאשר וכו' אמר להם כל המקום שתכבשו חוץ מן המקומות האלו הרי הוא שלכם או רשות בידם לכבוש חוצה לארץ עד שלא יכבשו א"י תלמוד לומר וירשתם גוים גדולים ועצומים ואחר כך כל המקום אשר וכו'. ואמרו ואם תאמר מפני מה כיבש דויד ארם נהרים וארם צובה ואין מצות נהגות שם, אמרו דוד עשה שלא כתורה התורה אמרה משתכבשו א"י תהיו רשאיין לכבש חוצה לארץ והוא לא עשה כן. הרי נצטוינו בכיבוש בכל הדורות. ואומר אני כי המצוה שהחכמים מפליגין בה והיא דירת ארץ ישראל עד שאמרו (ת"כ בהר פ"ה ה"ד וכע"ז כתוב' קי ב, וש"נ, מלכים ספ"ה) שכל היוצא ממנה ודר בחוצה לארץ יהא בעיניך כעובד עבודה זרה שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת י"י לאמר לך עבוד אלהים אחרים וזולת זה הפלגות גדולות שאמרו בה הכל הוא ממצות עשה הזה שנצטוינו לרשת הארץ ולשבת בה. אם כן היא מצות עשה לדורות מתחייב כל יחיד ממנו ואפילו בזמן גלות כידוע בתלמוד במקומות הרבה. ולשון ספרי (ראה יב כט) מעשה ברבי יהודה בן בתירה ור' מתיא בן חרש ור' חנניה בן אחי ר' יהושע ור' נתן שהיו יוצאין חוצה לארץ והגיעו לפלטיה וזכרו את ארץ ישראל וזקפו את עיניהם וזלגו דמעותיהן וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה :

איגרת תימן להרמב"ם

ויש עליכם לדעת, כי בתחלת מלכות ישמעאל עמד איש בעבר הנהר ואמר שהוא משיח, ויצא בכלל עשרת אלפים מישראל, והיה האות שלו שלן מצורע והשכים בריא, ולא נשלם עסקו ולא עמדה עצתו, וחזר ונשאר ישראל אחריו בערי אספיהן בעצם הגלות, והתחדשו עליהם בגללו צרות. וכמו כן עמד איש אחד במערב במדינת פאס היום ארבעים ושמונה שנה, ואמר שהוא מבשר ושלוחו של משיח, ואמר שבאותה שנה יגלה, ולא יצא דברו לאור, והתחדשו לישראל בגללו צרות. והודיעני הדבר הזה מי שהיה מצוי בכל. וקודם זה כמו עשר שנים עמד בארצות ספרד במדינות קרטבה איש אחד ואמר שהוא משיח, וכמעט קט היתה כליה על שנאיהם של ישראל בגללו. וקודם זה כמו שלשים שנה עמד אחד בצרפת ואמר שהוא משיח, ועשה אותות לפי סברתם, והרגוהו הצרפתים, והרגו עמו כלל מקהילות הקודש.

ואלה הדברים שקדמה הבטחתם על ידי הנביאים שהודיעונו כמו שאמרתי לכם, שבקרוב לימות המשיח האמתי ירבו הטוענים והחושבים שכל אחד מהם משיח, ולא תעמד טענתם ולא תתאמת, ויאבדו הם ויאבדו עמהם רבים. ולפי שידע שלמה עליו השלום ברוח הקודש שהאומה הזאת בארך זמן גלותה תפצר להתנועע בלא עתה הראויה, ויאבדו בשביל זה, ויבואו עליהם צרות, והזהיר מלעשות זה, והשביע האומה על דרך משל ואמר (שיר השירים ג' ה'): השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ".

ואתם. אחינו, אהובינו, קבלו עליכם שבועתו ואל תעירו את האהבה עד שתחפץ, ובורא העולם במדת רחמים יזכור אותנו ואתכם לקבץ גליות נחלתו וחבלו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, ויוציאו מגיא הצלמות אשר הושיבנו בו, ויסיר מחשך עינינו ומאפל לבנו, ויקים בימינו ובימיכם (ישעיה ט' א'): "העם ההולכים בחושך ראו אור גדול ישיבי בארץ צלמות אור נגה עליהם", ויחשיך באפו ובעברתו על כל הקמים עלינו, ויאיר מחשכינו כאשר הבטיחנו (ישעיה ט' ב'): "כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' ובבדודו עליך יראה".

שו"ת אבני נזר חלק יורה דעה סימן תנד

(מב) והנה בדברי אגדה זו יש כמה תמיהות א' דהראי' מקרא דבבלה יובאו אידחי דהאי בכלי שרת כתיב רק מקרא דהשבעתי. וא"כ קרא דבבלה יובאו דמייתי רב יהודה למה וקרא דהשבעתי הו"ל לאתויי. ובכל דוכתי דמייתי הש"ס להא דרב יהודה מייתי קרא דבבלה יובאו וגו' ולא מייתי קרא דהשבעתי. ועוד דבקרא דהשבעתי לא נזכר בבל. וא"כ מכל המדינות אם יעלו יעבור על השבועה. ובהפלאה פירש דמקרא דבבלה יובאו למדנו פירוש הכתוב דהשבעתי דעל בבל קאמר. והפירוש טוב אם לא נדע טוב ממנו. מ"מ קושיא ראשונה אינה מיושבת. ועוד עיקר שבועה זו לא ידענו מה טיבה. כי שבועה היא כשהאדם נשבע. ועיין במשפטי החרם לרמב"ן הנדפס בסוף שו"ת הרשב"א המיוחסת להרמב"ן. ומרע"ה כשהשביע את ישראל קבלו ישראל עליהן את השבועה כמו שפרש"י בפ' התורה בפסוק אלה דברי הברית [דברים כ"ח ס"ט] שקבלו עליהם את התורה באלה ובשבועה. וכן בפ' הר גריזים והר עיבל [שם כ"ז כ"ו] וענו כל העם ואמרו אמן. ואם השבועה הזאת היתה ע"י שלמה שאמר השבעתי ברוה"ק. ה' מהראוי שיאסוף שלמה כל ישראל שיקבלו עליהם השבועה ולא מצינו כזאת. גם לא יתכן כלל שיבשרם בשורת הגלות וישביעם. ועוד שבועה שהשביע אוה"ע שלא ישתעבדו בהם בישראל יותר מדאי מה טיבה והם לא ידעו כלל מהשבועה:

..

(מד) וליישב כל זה נקדים לבאר ענין השבועה ובפרט שבועה דאוה"ע. ונראה דהנה בהא דהחזיר הקדוש ברוך הוא את התורה לבני עשו וישמעאל ולשאר האומות הקשה בזה"ק פ' בלק (קל"ב ע"א) לאיזה נביא שלהם נגלה. ותירץ ששאל את השר שלהם יע"ש באריכות וכיוצא בזה הם דברי מהר"ל בס' גבורות אלא שאמרה בלשון אחר. והנה בהוריות (י"ג ע"א) מפני שסורן רע פרש"י שיצר לבם רע הוא יותר מדאי סורם שר שלהם כדאמר בגר שסורו רע דהיינו יצה"ר ששר שלו רע היא עכ"ל. מבואר דשר של האומה הוא יצר של האומה כי שורש נשמתם ממנו כדמשמע במדרש גבי רהב שר של מצרים שקרא למצרים בניו ע"ש. מעתה יפורש ג"כ השבועה לאוה"ע לשרים של כל אומה ואומה שלא יסיתו כל אחד את אומתו לשעבד בישראל יותר מדאי מאחר שיצר האומה מן השר הרי ביד השר להסיתם לכל מה שירצה וע"ז השביעם שלא יסיתו לשעבד בישראל יותר מדאי. וע"כ כשהקב"ה נפרע מאומה נפרע מן השר תחילה כי ה' במעל תחילה בהסתה:

(מה) והנה כעין זה נוכל לפרש בשבועות ישראל כי השבועה ה' לשורש נשמותיהם למעלה. וז"ש השבעתי אתכם בנות ירושלים שהם נשמות כמ"ש בזה"ק ויחי (רמ"ב ע"א) בנות ירושלים אילין נשמתיהון דצדיקיא. והוא כעין שמשביעין את הנשמה קודם ביאתה לעולם תהא צדיק ואל תהי רשע [נדה ל ע"ב]. והוא ג"כ כנ"ל שהנשמה תהי' חפצה ורצונה לטוב. ומ"מ ביד הגוף ללכת בשרירות יצרו הרע ולא לשמוע אל הנשמה. וע"כ הוצרכו ישראל בפועל ממש בעוה"ז לקבל התורה באלה ובשבועה ולא סגי במה שמשביעין את הנשמה. ואם לא שקבלו בפועל ממש באלה ובשבועה לא ה' נענשין אם אין שומעין אל הנשמה:

(מו) ובזה יובנו דברי ר"א בצבאות או באילות השדה אם תקיימו השבועה מוטב ואם לאו אני מתיר בשרכם בצבאות וכאילות השדה ופרש"י הפקר. ואינו מובן למה ענין זה דוקא ובכל שבועה כתיב כי לא ינקה ד' וממרום שלח עונשן לא לעשות הפקר. ועוד הדמיון בחיות השדה קשה להבין. אך יובן עפ"י המבואר בתיקוני זוהר [זוה"ק וירא ח"א קיט ע"א] ששאל ר"א לר"ש אביו מי שמת בין י"ג לכ' שנה באיזה עון מת. והשיב ר"ש עוונותיו ילכדונו את הרשע דנהי שאין השי"ת מעניש אותו. מ"מ מסלק השגחתו ממנו. וכן הוא בכתבי האר"י ז"ל בשער יצ"מ שבס' לקוטי תורה ובס' מחברת הקודש. והנה בס' מורה נבוכים [ח"ג פי"ז י"ח] כי השגחת השי"ת על האדם באמצעות הדבוק הוא השכל השופע על האדם ובלשון מחקר נקרא שכל ובלשון קבלת חז"ל נקרא נשמה. וזה א"צ ראי' כי הנשמה היא דיבוק אדם להשי"ת כי הוא חלק אלוה ממעל והוא שורה בהאדם. וכ"כ הרמב"ן עה"ת [בראשית י"ח י"ט] שכפי דבקות האדם שיעור השגחת השי"ת עליו:

(מז) מעתה יובנו דברי ר"א כי אף אחר השבועה אין עון על גוף האדם אם אינה מקיימה. כי גוף האדם לא קיבל השבועה. וגם על הנשמה אין עונש אם הסיתה האדם לטוב. והגוף אינו מקבל. מה פשעה. ועל הגוף אין עונש כנ"ל אך עכ"פ הרי נפסק הדבוק שבין האדם לקונו. ממנ"פ אם הנשמה לא קיימה השבועה הרי הנשמה עצמה מרוחקת. ואם קיימה השבועה אלא שהגוף אינו שומע לה הרי הגוף מרוחק מן הנשמה. וכיון שנפסק הדיבוק מסולק השגחת השי"ת מעליו והוא הפקר כחיות השדה שאין להם נשמה. וע"כ אין השגחת השי"ת על פרטי בהמות וחיות רק על קיום המין כמ"ש הרמב"ן [בתורת האדם שער הגמול] והרמב"ם [במו"נ ח"ג פי"ז י"ח] והחינוך [במצוה קס"ט]. כ"כ האדם אם אין הנשמה בו המקרבתו להשי"ת. והיינו דנקט קרא בצבאות או באילות שהוא מורה על סילוק הקדושה היא השגחת השי"ת כדכתיב בבהמת קודש בעלת מום לאחר פדיון. אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל [דברים ט"ו כ"ב]. כי ע"י המום בבכור ומעשר ובשאר קדשים במום ופדיון נסתלק קדושת קרבן ממנה:

...

(נ) וע"ז השיב רב יהודה כתיב קרא אחרינא השבעתי אתכם וגו' שנשבעה הנשמה שלא יהי' חפצה ורצונה לחזור בלתי פקודה מהשי"ת. וכבר אמרנו כי שבועת הנשמה מועיל לחפץ האדם כענין דברי רש"י הוריות הנ"ל. ה"נ מאחר שנשבעה הנשמה נכנס חפץ זה באדם וכיון שאין עוד דעתו לשוב שוב דומה להכלים דכתיב בהו בבלה יובאו וגו'. ור' זירא האי שלא יעלו בחומה אבל לשוב לא"י בנחת מעט מעט נשאר בהם החפץ והרצון ונחשב שהם עדיין בא"י. ולפי זה נתברר דהא דר' זירא מתיר לצאת מבבל היינו לא"י. אבל לשאר ארצות ממנ"פ

אסור לצאת. אם תחשוב שהוא במקום שיצא לשם דהיינו בבל. הלא אסור לצאת מבבל ואם תחשוב שהוא בא"י מאחר שדעתו לשוב לשם כנ"ל הלא אסור לצאת מא"י. וא"ש דברי הרמב"ם דפסק כר' זירא. ומ"מ לצאת לשאר ארצות אסור והיינו דשמואל ובהכי ניחא שהרמב"ם וכל הפוסקים לא הביאו דין החמש שבועות שנשבעו ישראל דהא אין עסק בהלכה. דבאמת האדם עצמו כמו שהוא בגוף לא נצטוו רק שורש הנשמה למעלה. ואם האדם הולך בדרך טוב הולך בדרך שמלמדתו הנשמה ואין זה לימוד התורה רק לימוד הנשמה. ע"כ לא הביאו הפוסקים:

(נא) והנה לפמ"ש קרא דהשבעתי באמת מכל המדינות ובכל הגליות. אלא שאין בזה לא ציווי ולא אזהרה שהיא רק שבועת הנשמה בשורשה רק העולה מבבל לרב יהודה עובר בעשה ושבועה מהני שלא יהי' חשיב תיכף שבא לגלות דעתו לחזור וכמ"ש. ומ"מ גם משאר גליות לרב יהודה אם שב נענש להיות הפקר כצבאות ואילות השדה המורה סילוק השגחה. ולפי זה לרב יהודה הא דהכל מעלין בזמן הבית דווקא כמו שפי' רבינו מאיר. וממה שכתבו הפוסקים דאפי' בזה"ז ואפי' לרבינו מאיר עכ"פ הבעל יכול לכפותה ולרב יהודה הלא נענש על עלייתו מוכח דלא ס"ל כרב יהודה אלא כר' זירא. [ומוכח דהא דכתב רמב"ם אסור לצאת מבבל לשאר ארצות אין א"י בכלל. וזה נוסף על ראיות הנ"ל דלמה שכתב לשאר ארצות אין א"י בכלל. דא"כ רב יהודה ושמואל אמרו דבר אחד ותרתי למה]:

(נב) והנה לפי"מ שבארנו דקרא דהשבעתי קאי על כל הארצות [וכל הגליות] יש ליתן טוב טעם על כל הגדולים שלא עלו לא"י. והחבר הודה למלך כוזר ואמר הובשתי מלך כוזר [כוזרי מאמר ב' סי' כ"ג]. ובאמת לכאורה הוא שאלה גדולה איך עברו כולם מ"ע. ולפמ"ש י"ל דכיון דהשבועה היא על כל הארצות. אלא דיחידים מותרין לעלות ואין השבועה רק שלא יעלו כולם ביחד. מ"מ א"א שיהי' חיוב על יחידים לעלות. דא"כ שוב יהי' חיוב על כל ישראל על כל יחיד ויחיד בפ"ע וזה א"א דהכל ביחד היינו בחומה דאסור. ואם ילכו יענשו בסילוק השגחה כנ"ל. וא"ת שילכו זה אח"ז. מי יקדים ומי יאחר. ובכל אחד נאמר זרזין מקדימין. נמצא שעולין הכל ביחד ע"כ אין חיוב על שום יחיד:

...

(נד) והא דהכל מעלין. היינו משום דמ"מ העולה שוב מקיים המצוה דישיבת א"י ושוב לא שייך לומר כל מילתא דליתא בצבור ליתא ביחיד מתרי טעמי. חדא שאם כבר הי' כל ישראל בא"י לא יהי' עוד שום שבועה עליהם דאין איסור רק על עלייתם בחומה לא שכבר הם בא"י. ועוד דבהוריות (ג' ע"א) ובהוראה הלך אחר יושבי א"י דהתם איקרי קהל ולא יושבי ח"ל ע"ש. וא"כ לא שייך לומר כל דליתא בצבור יושבי ח"ל ליתא ביחיד יושבי א"י. דאדרבא הם ציבור נינהו ויושבי ח"ל נחשבין יחידים. ע"כ מקיימים המצוה כשהם שם. וע"כ הכל מעלין לא"י אף דהשתא אינו חובה לעלות דומיא דהכל מעלין לירושלים אף דאינו חובה לעלות לירושלים כלל לא בזה"ז ולא בזמן הבית. מ"מ כיון דישיבת מצוה לדור שם יותר מבשאר א"י מעלין. ה"ה בעלי' לא"י כיון דסוף סוף כשיעלו יהי' דירתם שם מצוה שלימה:

...

(נו) איברא דכל זה הוא רק כשאין לו רשות מהממשלה לעלות. אבל אם השיג רשות לעלות ולהתיישב שמה שוב מחויב לעלות דמעתי ליכא הטעם דכל דליתא בציבור ליתא ביחיד שאם יותן רשות לכל ישראל לעלות לא יחשב שעולין בחומה. כי בחומה פרש"י ביד חזקה. גם י"ל כי אם יותן רשות לכולם יחשב פקודה. אף דבאופן זה היינו בלא פקודה ליתא בציבור. מ"מ י"ל בזה. שנקרא איתא בציבור. אך זה ברור שאין חיוב לעלות אפי' ברשות רק להתיישב שמה בתוך קיבוץ אנשים מישראל הכשרים. כי באם לאו יצא ח"ו שכרו בהפסדו. כי קיבוץ אנשים כשרים הוא תועלת גדול לקיום כל המצות בכלל וביחוד למצות התלויות בארץ כמובן:

אמנם כעת הסבה ההשגחה אשר באספת הממלכות הנאורות בסאן רעמא, ניתן צו אשר ארץ ישראל תהיה לעם ישראל, וכיון שסר פחד השבועות וברשיון המלכים קמה מצות ישוב ארץ ישראל ששקולה כנגד כל מצוות שבתורה (ספרי פ' ראה) - למקומה. ומצוה על כל איש לסייע בכל יכלתו לקיים מצוה זו. ואולי על זה נאמר: "עד מתי תתחמקין" (ירמיה ל"א), ואם יתן השי"ת ויתרחב הדבר ויגדל ויפרח כשושנה כמו שנגדלו בימי ארתחששתא, אשר היו נתונים תחת פרס, דובא-ניידא (קדושין ע"ב) ואף כעת תחת ממשלת ארץ-האי - עם בריטניה המתונה - אז בטח הוא ענין העומד ברומו של עולם.

הן אמנם, שאז היו הנביאים, בנבואה מן השמים, מחזיקים אותם. מי יודע - אולי כמו חרבן הבית השני היה שלא עפ"י הנבואה, (אשר מהאי טעמא כשגלו לא בטלה קדושת הארץ, כדברי נועם של התוס' יו"ט, בעדיות פ' ח, משנה ר') - כן יהיה הנחת אבן פנה שלא עפ"י נביאים וכנטילתו - כך נתינתו. אכן במופלא ממך אל תחקור, כי זה תלוי בהופעת אור אלקי לראות אשר כל ענינים הכלליים וקנינים הצבוריים יהיו על טהרת הקודש והצניעות, וכמו שעשו אנשי כנה"ג.

אבל יהי' איך שיהיה, מצות ישוב ארץ-ישראל לא נפטר מזה, כל מי שבכחו יעשה זכות המצוה הזאת תגן על עמו ישראל בכל מקומות מושבותיהם להצילן מכל רעה, ועיניהם ועינינו תחזינה בשובו לציון ולשמוע בעת יאמר לציון מלך אלקיך בב"א.

דברי המצפה לראות בתשועת ישראל, חותם פה דווינסק

מאיר שמחה כהן